

Çok Taraflı Ticaret Sistemi Yoğun Bakım Ünitesine mi Bağlandı? Öncesi ve Sonrasıyla Hong Kong Süreci

Gaye YILMAZ*

Uluslararası ticarete verilen, -sermaye birikim süreci önündeki tıkanıklıkların aşılmasındaki- öncelikli rol, DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü)'nün Seattle'daki 3. Bakanlar Konferansından (1999) bu yana giderek daha tartışmalı hale gelmiş, soğuk savaş döneminin görece ılımlı devletlerarası ilişkiler sistemi yerini, çatışmalı, şantajların açıktan açığa yapıldığı, her tür taktiğin çok daha yoğun başvurulduğu bir sürece bırakmıştır. Devlet yöneticilerinin, işlerin yolunda gittiğine dair vermeye çalıştıkları mesajlar artık inandırıcılığını kaybetmiş olup, sürecin gerçek yüzünü maskeleyemeye yetmemektedir. DTÖ'nün 3. Bakanlar konferansından bu yana aradan geçen 6 yıllık sürede üç zirve daha yapılmış (2001/Doha; 2003/Cancun ve 2005/Hong-Kong) olmasına rağmen en büyük uzlaşmazlığın yaşandığı tarım konusu yine de tam olarak çözülememiş; hizmet ticareti 2. tur müzakerelerinde hedeflenen nihai tarihin üzerinden oldukça uzun bir zaman geçmiş olmasına karşın tüm üye devletler teklif ve taahhütlerini DTÖ'ne iletmemiş ve süreklilik kazanan gerginlikler gelişmiş kapitalist devletleri zaman içerisinde belli başlı bazı GOÜ'leri de kendi kamplarına dahil etmek zorunda bırakmıştır. Çok taraflı bir ticaret sisteminin kurulabileceğine dair inançlar, yerini, ikili ve bölgesel anlaşmalara terk etmektedir.

---

* Birleşik Metal İşçileri Sendikası, Uluslararası İlişkiler Departmanı; gaye@antimai.org

Bu çalışmada DTÖ'nün 6. Bakanlar Konferansı, öncesi ve sonrasındaki gelişmeler de dahil olmak üzere aktarılacak, güç dengelerinin uluslararası ticarete gelinen bu aşamadaki durumu analiz edilmeye çalışılacaktır.

DTÖ 6. Bakanlar Konferansından Hemen Önceki Gelişmeler:

Ekim ayı başındaki beklentilere göre, GOÜ'lerin GATS'a bağlı liberalizasyon taahhütlerini arttırmaları ve genişletmeleri amacıyla getirilen yeni "endeksleme" ya da "tamamlayıcı yaklaşımlar" sistemi üzerinde çıkan tartışmanın 17 Ekim toplantısıyla daha da alevleneceği tahmin ediliyordu. Bütün planlar, Hong Kong Bakanlar Konferansına sunulacak hizmetler raporunun olası taslak metnini 17-18 Ekim'de yapılacak DTÖ Hizmet Ticareti Konseyi özel toplantısına yetiştirmek üzerine yapılmıştı. Taslak metinde –GOÜ'lerden gelen tüm itirazlara karşın- yer alması beklenen konu başlıkları arasında "çok taraflı yaklaşımlar", "sayısal hedefler ve göstergeler" de bulunmaktaydı. Hizmetlerle ilgili olarak 12 Ekim'de "çekirdek grup" adı altında oluşturulmuş özel bir grup ile ilgili bir brifing verileceği de gelen haberler arasındaydı. Tamamlayıcı yaklaşımlar adı verilen yeni GATS müzakere taslağı konusunda muhalefet eden ülkeler, bu çalışma ile birlikte GATS'ın, ülkelere, özgün hükümler getirebilmeleri olanağı veren esnek yapısının, 2001'de belirlenen kalkınma temelli ilkelerin ve halihazırdaki hizmet müzakerelerinin tüm ilke ve prosedürlerinin ihlal edilmiş olacağını belirtmekteydiler. Bu muhalif ülkeler arasında Afrika Grubu, ACP (Afrika, Karayip, Pasifik), EAGÜ (En Az Gelişmiş Ülkeler) grupları, ASEAN ülkelerinden bazıları, Brezilya, Venezuela ve diğer bazı Latin Amerika ülkeleri bulunmaktaydı. Yaklaşımlar başlığı altında yer alan hususlar şu başlıklardan oluşmaktaydı: karşılıklı (ikili) olarak verilen teklif ve taahhütlerin yoğunlaştırılması; ekseriyetli yaklaşımlar (sektörel ve/veya her mod'a özgün); çok taraflı yaklaşımlar (alınacak önlemlere ilişkin); sayısal hedef ve göstergeler; EAGÜ'lerin yapabileceği değişikliklerin uygulanmasına ilişkin yöntemler. Hedefler başlığı altında yer alanlar ise: ileri düzeyde liberalizasyona ulaşma hedefinin tekrarlanması; gelişmekte olan ve EAGÜ'lere esneklik sağlanacağını tekrarlanması; verilmiş taahhütler altında sektör belirlemesinin yapılabilmesi; ekonomik ihtiyaç testi veya tablolara açıklık getirilmesi gibi belli bazı çok taraflı hedeflere yer verilmesi şeklindeydi (TWN, 2005).

26 Kasım 2005 Cumartesi günü açıklanan DTÖ 6. Bakanlar Konferansı Taslak Metninde de, bu konferansta hizmetlere görece daha büyük bir önem verileceği ve GATS'ın 2000 yılında başlayan 2. tur müzakerelerinin önümüzdeki dönemde hızlandırılacağı belirtiliyordu. Taslak metinde diğer konu başlıklarından farklı olarak GATS'la ilgili bölümün bir durum raporu olmak yerine, DTÖ Bakanlarının aldığı belirtilen "kararlar"dan oluşan bir nihai ifade yer almaktaydı. Aynı metinle ilgili olarak gelen yorumlarda ise hizmetlerle ilgili bölümün üyeler tarafından kaleme

alınmadığı ya da üyeler arasında bu konuda bir konsensusa ulaşılmadığı, tersine, karar alındığı belirtilen konuların son derece çekişmeli ve karşıtlıkların söz konusu olduğu konular olduğuna dair bilgiler (*TWN, 2005*) dikkat çekiciydi. Bu ilk taslak metin, Hizmetler alanındaki bu emrivaki girişimin, Hong Kong Bakanlar Konferansını kilitleyebileceği yönündeki kaygıları da güçlendirdi. Diğer yandan, gerek NAMA gerekse tarım anlaşmalarında aynı metinde yer alan bölümler, tamamen rapor niteliğinde ve herhangi bir kesinlik taşımayacak şekilde kaleme alınmıştı. Bu anlamda, her ne kadar Hong Kong’da yeni kararlar alınabilecek olsa da NAMA (Tarım Dışı Piyasalara Giriş Anlaşması) ve Tarım konularında en azından şimdiye kadarki müzakereler çerçevesinde bağlayıcı bir karar alınması mümkün görünmüyor; GATS için ise durum “oldukça farklı ve riskli” şeklinde ifade ediliyordu.

Tekrar ilk taslaktaki GATS ile ilgili bölüme dönecek olursak, metinde gelecekte yapılacak müzakerelere yön vermeyi amaçlayan, işleyişe yönelik pek çok unsur bulunmasının yanı sıra üye devletler de yeni ve daha ileri düzeyde taahhütler vermeye mecbur edilmekteydi. Afrika, Asya ve Karayip gruplarının ısrarlı itirazlarına rağmen, metinde, üye devletlerin ekseriyetli müzakereler için taahhütte bulunmaları, farklı hizmet sunum biçimleri (Mod 1, 2, 3 ve 4) altında niteliksel taahhütler vermeleri ve özellikle de hükümet satın almalarının kuralları açısından bir çerçeve belirlemeleri istenmekteydi. Metnin “C” ekinin ilk paragrafında, sınır ötesine hizmet arzı (mod 1); hizmetin yurt dışında tüketilmesi (mod 2) konularında daha ileri düzeyde liberalizasyon taahhütleri istenirken; yabancı hissedarların katılım düzeylerinin artırılması ve ticari varlık oluşturma (mod 3) açısından tüzel kişilik tiplerinde daha büyük bir esnekliğin tanınması bekleniyordu.

2004 Temmuz’unda, gelişmekte olan ülkelerin direnci karşısında kaldırılan ve 3 Singapur konusundan biri olan “hükümet satın almalarında şeffaflık” konusu, hizmetlerde hükümet satın almaları alanında, piyasalara girişi de kapsayacak şekilde geniş bir çerçevede ele alınmakta, metnin GATS’la ilgili 7. paragrafında “ekseriyetli yaklaşım” daha da güçlendirilmekteydi. Şimdiye kadar iki ülke arasındaki teklif ve taahhütler üzerinden yürütülen GATS sürecinde, bu yöntem yerine “ekseriyetli yaklaşım” getiriliyordu. Böylece, bir veya birden fazla üye devlet, belli bir sektörde, herhangi bir hizmet sunum biçimi altında talepte bulunduğu, bu taleplerin karşı tarafındaki üyeler ekseriyetli müzakerelere girmek zorunda kalacaktı. Ekseriyetli yaklaşımın büyük hizmet şirketlerinin ticaret olanaklarını daha da genişleteceği ve devletlerinin yardımı ile diğer üye devletler üzerindeki baskılarını arttırarak başta finans, telekom, enerji, dağıtım vb. sektörler olmak üzere tüm hizmet alanlarındaki liberalizasyon taahhütlerini daha da arttıracakları gelen yorumlar arasındaydı (*TWN, 2005*).

Taslak metnin, Tarım Dışı Piyasalara Giriş Anlaşması- (NAMA) ile ilgili kısmında da gelişmekte olan ülkelerin sanayi ve hizmet ürünleri ithalatı sırasında uygulamakta oldukları gümrük vergilerinin en yüksek oranlarda düşürülmesi için önümüzdeki süreçte ciddi baskılar uygulanacağını bütün işaretlerini bulmak mümkündür. NAMA müzakerelerinde en kritik konu ve dolayısıyla pazarlıkların üzerinde dögümleneceğı alan gümrük indirimlerinin hangi formül esas alınarak yapılacağı konusuydu. Metinde, üye devletlerin iki ayrı yaklaşımdan oluşan İsviçre Formülasyonuna yoğunlaştıkları belirtiliyor ve örneğin Karayipler grubunun önerisinden hiç söz edilmiyordu. İsviçre formülasyonunun birinci yaklaşımında sınırlı sayıda katsayıya göre indirim belirlenirken, ikinci yaklaşımda her ülkenin katsayısının, temelde o ülkenin ortalama gümrük tarife oranına göre belirlenmesi öngörülüyordu. Karayip ülkeleri ise, her ülkenin farklı kalkınma öncelikleri olabileceğı görüşünden hareketle gelişmekte olan ülkelere ortalama gümrük tarife oranını baz alan ama bu orana eklenecek farklı kalkınma değişkenleri ile her ülkeye kendi durumuna göre daha yüksek katsayılar kullanarak gümrük indirim oranlarını daha düşük tutma şansı veren bir formülü önermekteydi. Fakat, daha önce de belirttiğimiz gibi ilk taslak metinde bu yaklaşımdan hiç söz edilmiyordu.

Metnin tarım anlaşması AoA ile ilgili bölümünde, gelişmekte olan ülkelerin sıkıntılarında hiç söz edilmiyor ve pamuk konusunda yaşanan uzlaşmazlığın da -pamuk üreticisi yoksul ülkelerin tüm itirazlarına karşın- tarım anlaşmasının bütünü çerçevesinde ele alınacağı belirtiliyordu.

Ticaretin Kolaylaştırılmasına ilişkin anlaşma ile ilgili bölümde de gelişmekte olan ülkelere bir dizi yeni, kapsamlı ve geniş taahhütte bulunmaları istenmekteydi. Bu bölüm de dahil olmak üzere metnin bütünü, az gelişmiş ve gelişmekte olan dünyanın önümüzdeki süreçte daha fazla borçlanmasının kaçınılmaz hale geleceğini gösteriyordu (*Anti-MAI, 2005*).

Bu arada, DTÖ'nün Hong Kong Bakanlar Konferansının hemen öncesinde gelişen ilginç ittifakları da, özellikle değişen güç ilişkilerinin doğru analiz edilmesi açısından hatırlamakta yarar var. Hong Kong hazırlıkları kapsamında, ABD, AB, Brezilya, Hindistan ve Avustralya'nın Tarım Bakanlarının da katıldığı 19 Ekim Cenevre toplantısı uzlaşma yerine fiyasko ile sonuçlandı ve hiçbir ilerleme kaydedilemediğı için 20 Ekim'de planlanan ikinci toplantı iptal edilmek zorunda kaldı. Toplantı katılımcısı ülkelerin temsilcileri, basına yaptıkları açıklamalarda, "tam olarak başarısızlık denemese bile, toplantı başarısızlığa yakın bir sonuçla bitti" yorumunda bulundular. ABD Ticaret Temsilcisi Portman, Hong Kong toplantısının başarıyla sonlandırılması ve bu raundun planlandığı gibi 2006'da bitirilebilmesinin zor görüldüğünü, bu utanç verici durumun başlıca sorumlularının ise tarım konusunda hiçbir şekilde geri adım atmaya razı

olmayan AB ile G10 ülkeleri olduğunu belirtti. AB Komisyonu Ticaret Komisyoneri Mandelson ise takip eden iki hafta içinde tüm müzakere başlıklarında hiçbir ilerleme sağlanamayacak olursa, Hong Kong toplantılarından pek fazla bir sonucun da beklenmemesi gerektiği uyarısında bulundu. Mandelson, kendisinin beklentilerinin yalnızca tarımla sınırlı olmadığını, NAMA (Tarım Dışı Ürün Piyasalarına Giriş Anlaşması) ve GATS anlaşmalarında da yol kat edilmesi gerektiğini düşündüğünün altını çizdi. NAMA ve GATS anlaşmalarında AB'yi tatmin edici düzeyde bir ilerlemenin sağlanamaması durumunda, AB'nin de tarım alanında hiçbir taviz vermeyeceğini belirten Mandelson böylece başarısızlığın sorumluluğunu da diğer ülkelere atmış oldu. Diğer yandan toplantının diğer katılımcı ülkelerinden ne Brezilya, ne Hindistan ve ne de ABD'nin AB ile aynı fikirde olmadığı; bu üç ülkenin de kendi aralarında, tarımda bir ilerleme sağlanmadan önce NAMA ve GATS'da yol alınmasının mümkün olamayacağı konusunda mutabakata vardıkları belirtildi (*Raja, 2005*).

DTÖ VI. Bakanlar Konferansı

Hong Kong (13-18 Aralık 2005):

13-18 Aralık 2005 tarihleri arasında Hong Kong'da gerçekleştirilen Dünya Ticaret Örgütü VI. Bakanlar Konferansında, daha önceki gelişmeler ve oluşan beklentilerin aksine Doha Kalkınma Müzakerelerine ilişkin yol haritası oluşturularak, müzakerelerin son aşamasına geçilmiştir.

T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığının görüşüne göre, Başkanlığını Hong Kong Ticaret, Sanayi ve Teknoloji Sekreteri John C. Tsang'ın yaptığı Hong Kong Bakanlar Konferansından çıkan en önemli sonuç, farklı öncelik ve beklentileri bulunan 149 ülkenin müzakerelerin 2006 yılında tamamlanması ve çok taraflı ticaret sistemi içinde ilerlenmesi yönünde gerekli kararlılığı göstermesi olmuştur (*DTM[1], 2006*).

Müzakereler, sınırlı sayıda ülkenin katılımıyla düzenlenen yeşil oda toplantıları da dahil olmak üzere gayriresmi toplantıların ağırlıklı olduğu bir süreç içinde gerçekleştirilmiştir. Türkiye, söz konusu bu toplantıların bazılarının toplantıların yanısıra, -tartışmalı bir şekilde- üyesi olduğu G-33 Grubu¹ toplantılarına ve AB'nin katılım aşamasındaki ülkeleri bilgilendirmek amacıyla düzenlediği toplantıya katılmıştır (*DTM[1], 2006*).

---

¹ G-33 Grubu Üyeleri şu ülkelerden oluşmaktadır: Antigua ve Barbuda, Barbados, Belize, Benin, Botswana, Fildişi Sahilleri, Kongo, Küba, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Grenada, Guatemala, Guyana, Haiti, Honduras, Hindistan, Endonezya, Jamaika, Kenya, Kore, Madagaskar, Mauritius Adaları, Moğolistan, Mozambik, Nikaragua, Nijerya, Pakistan, Panama, Filipinler, Peru, Saint Kitts, Saint Lucia, Saint Vincent, Senegal, Sri Lanka, Surinam, Tanzanya, Trinidad ve Tobago, Türkiye, Uganda, Venezüella, Zambiya ve Zimbabve.

Taslak metin başlangıçta, başta tarım, pamuk, tarım dışı ürünlerde pazara giriş ve hizmetler ticareti konularında olmak üzere üye ülkeler tarafından eleştirilmiş, bunun üzerine Konferans'ın son günü 18 Aralık 2005 tarihinde ikinci taslak, Bakanlar Deklarasyonu metni üye ülkelerin değerlendirmesine sunulmuştur. Üye ülkeler bu yeni metnin de tam olarak beklentilerini karşılamadığını ancak, bundan sonra Cenevre'de yürütülecek müzakereler bakımından iyi bir yol haritası oluşturduğunu belirtmişlerdir. Açıklamalarda, genel olarak tarım alanında kaydedilen gelişmelerden duyulan memnuniyetin altı çizilirken, ABD, AB ve Türkiye'nin de dahil olduğu bir grup ülke metnin tarım dışı ürünlerde pazara giriş ve hizmetler ticareti gibi konularda liberalizasyon yönünde yeterli adımlar öngörmediğini belirtmiş, Hindistan, Brezilya gibi ülkeler ise bu alanlarda GOÜ'lerden çok fazla açılım beklendiğini vurgulamışlardır (DTM[1], 2006). Konferans öngörüldüğü şekilde 18 Aralık 2005 tarihinde sona ermiştir. Kapanış oturumunda Küba ve Venezuela'nın talebi üzerine, bahse konu ülkelerin tarım dışı ürünlerde pazara giriş ve hizmetler konusundaki çekinceleri resmi kayıtlara geçirilmiştir.

Yukarıdaki bölümden de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin parçası olduğunu ifade ettiği G33 grubu içindeki ayrışmalar hafife alınamayacak kadar ciddi ve önemlidir. Öyle ki, aynı grubun üyesi, örneğin Hindistan, GOÜ'lerden açılım yönünde çok fazla talepte bulunulduğundan yakındır, yine aynı gruptan Venezuela ve Küba GATS ve NAMA ile ilgili kısımlara çekince koyarken, Türkiye, AB ve ABD ile birlikte NAMA ve GATS konularında liberalizasyon yönündeki adımların yeterli olmadığından şikayet etmektedir. Buradan hareketle Türkiye'nin ikircikli bir pozisyonda olduğunu öngörmek yanlış olmayacaktır.

DTÖ VI. Bakanlar Konferansı Sonuçları: Sektörler Açısından Bir Değerlendirme

Tarım

DTÖ'ye üye ülkeler Hong Kong Bakanlar Konferansı'nda tarımda, "sayısal ve takvime bağlı gümrük indirimleri listesi" olarak isimlendirilebilecek modalitelerin 30 Nisan 2006'ya kadar bildirilmesi, yeni taahhüt listelerinin ise 31 Temmuz 2006'ya kadar oluşturulması konusunda mutabakata varmıştır. Tarımda iç destekler konusunda, nihai bağlı (*bounded*) toplam destek ölçümünde (*Aggregate Measurement of Support - AMS*) ve ticareti bozucu iç desteklerde yapılacak toplam indirimlerin üç bant üzerinden gerçekleştirilmesi karara bağlanmıştır. Deklarasyon Metninde her iki indirimde de en üst bantta en fazla destek veren ülkenin (AB), orta bantta ikinci ve üçüncü en yüksek desteğe sahip ülkelerin (ABD ve Japonya), son bantta GOÜ'ler de dahil diğer ülkelerin yer alacağı belirtildi. İndirim oranlarının ise müzakerelerde belirlenmesine karar verilmiştir.

Deklarasyonda ayrıca, Ağustos Kararlarında üyelerin indirim kapsamı dışında tutacakları destek miktarını belirleyen *de minimis* oranının da indirime tabi tutulacağı ifade edilmiş olmasına rağmen, uygulamalarını *de minimis* ile sınırlı tutan, ya da başka bir deyişle indirim taahhüdü bulunmayan GOÜ'lerin, halihazırda %10 olan *de minimis*'te indirime gitmeyecekleri ifadesi yer almıştır. Dış Ticaret Müsteşarlığı, Çerçeve metinden farklılık gösteren bu hususun Türkiye tarımı açısından önem taşımakta olduğu ve iç destek politikaları çerçevesinde önümüzdeki dönem Türkiye'deki uygulamalar açısından ülkeyi rahatlatacak bir unsur olduğu değerlendirmesini yapmıştır (DTM[2], 2006).

Toplantıda, ihracat sübvansiyonları ve benzer etkiye sahip uygulamaların aşamalı ve paralel bir yaklaşımla 2013 yılına kadar bitirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca, indirimlerin büyük kısmının, uygulama döneminin ilk yarısında tamamlanması da karara bağlanmıştır. İktisadi devlet teşekkülleri ile ilgili olarak getirilen disiplinde ise ihracatçı devlet teşekküllerinin tekel konumları dikkate alınarak hükümet kanalıyla yapılan finansman ve bazı uygulamaların zarar kaydedilmesi şeklindeki uygulamalar ile sübvansiyon taahhütlerinin aşılmasının önüne geçilmektedir.

Bu kararlar üzerine genel bir değerlendirme yapılacak olursa, tarımda destekleyici nitelikteki devlet müdahalelerinin önümüzdeki dönemde daha da kısıtlanacağını, tarımda yoksullaşma sürecinin hızlanacağını ve kırsal kesimden metropollere yaşanacak olası göç nedeniyle de sanayidedeki aktif işgücü üzerindeki maliyet baskılarının artabileceğini öngörmek mümkün.

Hong Kong toplantısında, ihracat sübvansiyonları etkisi yaratan uygulamaların ortadan kaldırılmasına yönelik disiplinlerin belirleneceği tarih de 30 Nisan 2006 olarak metne eklenmiştir. İhracat sübvansiyonlarının kaldırılacağı nihai bir tarih belirlenmesi tarım ürünleri açısından adil bir piyasa düzeni yaratılması anlamında önemli bir adım olarak telakki edilmekle birlikte dünya tarım ticareti ve üretimindeki mevcut eşitsiz gelişmenin tek başına ihracat desteklemelerine bağlanabilmesi de mümkün görünmemektedir. Diğer taraftan, ihracat sübvansiyonlarına ilişkin mevcut Tarım Anlaşması Madde 9.4 kapsamındaki esnekliğin uygulama süresi de ihracat sübvansiyonlarının kaldırıldığı tarihten itibaren 5 yıl süre ile sınırlandırılmıştır (DTM[2], 2006). Böylece tıpkı GATS anlaşması gelişim sürecinde olduğu gibi tarımda da başlangıçta avantaj gibi görülen pek çok istisna ve esneklik belli bir takvim içerisinde ortadan kaldırılmakta, tarım sektörü tümüyle piyasanın ellerine terk edilmektedir. Bu durumu, yalnızca tarım üreticileri ve/veya toplumların gıda gereksinimi açısından ele almak oldukça yanıltıcı olacaktır. Zira, yukarıda da belirttiğimiz üzere, tarımda liberalizasyonun yıkıcı sonuçları sanayi sektörlerinde de yansımalarını bulacak, geçim araçlarını kaybeden yığınların metropollere akın etmesi aktif emek ordusu üzerindeki ilave işsizlik tehdidinin çok daha yüksek düzeylere çıkmasına yol açacaktır.

Toplantılarda, tarımda, pazara giriş konusunda tarife indirimlerinin dört bant içinde gerçekleştirilmesi de karara bağlanmıştır. Önümüzdeki dönemde ise GOÜ'ler de dahil bantların hangi eşik değerler arasında olacağı ve indirimin hangi usulle yapılacağı kararlaştırılacaktır. Türkiye tarafından önemsenen "özel ürünler" ve "özel korunma önlemleri mekanizması" konuları da Deklarasyon Metninde yer almış; kırsal kalkınma, gelir idamesi ve gıda güvenliği kriterlerine dayalı olarak hazırlanacak göstergeler çerçevesinde her bir GOÜ'nün, belirli sayıda özel ürününü bu kapsamda belirleyebileceği kaydedilmiştir. Her ne kadar Türkiye müzakerecileri önümüzdeki Müzakerelerde kapsamın geniş tutulmasına çalışılacaklarını ifade etseler de (DTM[2], 2006) ürün sayısı halihazırda belirli olmadığı için tanınmış gibi görünen bu serbestiye bel bağlamanın mümkün olmadığı açıktır. Gerçekten de örneğin DTÖ'de etkili olan ABD, G-20 ve Cairns grubu hassas ürünlerin sınırlı sayıda olmasını savunmaktadır (Ziraat Odlr.Birl.,2005).

Pamuk

Pamuk konusunda bazı özel hükümlere yer verilmiştir. Bu kapsamda, gelişmiş ülkeler (GÜ) tarafından sağlanan ihracat sübvansiyonlarının 2006 yılı sonu itibariyle kaldırılacağı açıklanmıştır. GÜ'lerin En Az Gelişmiş Ülkelerin (EAGÜ) pamuk ihracatına uygulama döneminin başlamasından itibaren tarifersiz ve kotasız pazara giriş imkanı tanıyacakları konusunda mutabakata varılmıştır. Öte yandan, pamuk alanında sağlanan iç desteklerin, tarım müzakerelerinde belirlenecek genel indirimde göre daha yüksek oranda ve daha kısa süreli bir uygulama dönemi içinde indirimde tabi tutulacağı belirtilmiştir (DTM[2], 2006). Tekstil sektörünün girdisi olan pamuktaki iç desteklerin kalkması, sanayide girdi maliyetlerinin yükselmesi gibi bir sonuca yol açacak olması bakımından son derece önemlidir. Tekstil sektöründe son 7-8 ayda işini kaybeden işçilerin sayısının 200 bini aştığı hatırlanacak olursa, pamukta iç desteklerin ortalamaya oranla daha yüksek bir oranda ve daha hızlı bir şekilde kaldırılmasının hem tarım hem sanayi istihdamı ve yoksullaşma açısından yıkıcı sonuçlarını öngörmek zor değildir.

Türkiye'nin tarım müzakerelerindeki pozisyonunun ülke tarım sektörünün lehine olmadığını savunan bir diğer görüşe göre ise Türkiye'de tarımda uygulanan gümrük vergileri, DTM tarafından ifade edildiği gibi düşük değil, tersine oldukça yüksektir. Bu sava göre, Türkiye yeterli Bütçe desteği veremediği için başta hayvansal ürünler, hububat ve şeker olmak üzere önemli ürünlerini, ancak, haksız rekabete karşı yüksek düzeydeki gümrük vergileri ile koruyabildiği için bu vergilerin düşürülmesi ve kaldırılması halinde Türkiye tarımının rekabet şansı da ortadan kalkacaktır (Ziraat Odlr. Birl., 2005).

Tarım Dışı Ürünlerde Pazara Giriş

Tarım Dışı Ürünlerde Piyasalara Giriş Anlaşması (NAMA) konusunda da modalitelerin (sayısal ve takvime bağlanmış ürün bazında gümrük indirimleri listesi) tarımdaki takvime paralel olarak 30 Nisan 2006, kapsamlı taslak taahhüt listelerinin ise 31 Temmuz 2006 tarihine kadar oluşturulması konusunda mutabakata varılmıştır.

Hong Kong Bakanlar Konferansı görüşmelerinde NAMA tarife indirimlerinde İsviçre Formülü'nün uygulanması üzerinde mutabakat sağlanmış ve Deklarasyon Metninde formülde birden fazla katsayının uygulanacağı ifadesine yer verilmiştir. İsviçre formülü² üzerinde mutabakat sağlanması, katsayıların birden fazla olması esneklik hükümlerinin genişletilmesi ihtimalini akla getirmektedir. Türkiye müzakere heyeti, önümüzdeki dönem müzakerelerde bu konunun takip edileceğini, belirlenecek katsayıların birbirine yakın olmasının hedefleneceğini belirtmektedir (*DTM[2], 2006*).

İlgili bölümde esneklikler konusuna da yer verilmiş, özel ve lehte muamele, pazara girişte GOÜ ve EAGÜ'lerde karşılıklılık şartının aranmaması (*Less than full reciprocity*) ve paragraf 8 hükümlerinin modalitelerin önemli parçası olduğu ifade edilmiş fakat esneklikler konusunda Deklarasyon, Çerçeve Metnin ötesine geçmemiştir (*DTM[2], 2006*). Ancak, bizim yorumumuza göre parantez içinde İngilizce olarak verilen tanıma göre GOÜ ve EAGÜ'lerde aranmayacak olan karşılıklılık değil, sadece "tam karşılıklılık"tır. Başka bir deyişle, GOÜ'lere de pazara giriş konusunda karşılıklılık ilkesi uygulanacak, ama bu, birebir anlamda bir karşılıklılık olmayacaktır. Örneğin Türkiye, pazara girişte kısıtlama uyguladığı bir ülkeden, pazarını tam olarak kendisine açmasını isteyebilecek midir? İşte deklarasyonda yer alan *less than full reciprocity* ifadesine bakılacak olursa burası sorundur. Dolayısıyla, kendi sanayicilerinden gelecek baskılar sonucunda Türkiye ve pek çok diğer GOÜ de pazara girişteki sınırlamaları kısa süre içinde tasfiye etmek zorunda kalabilecektir.

Bağlı olmayan tarifeler konusunda ise Çerçeve Metinde yer alan 5'inci paragrafta atıfta bulunularak üye ülkelerin fiili tarife oranlarına müzakerelerde belirlenecek bir rakamın eklenmesi sonucunda ortaya çıkacak nihai oran üzerinden indirim yapılmasını öngören ve "mark-up" yaklaşımı olarak da adlandırılan yöntemin uygulanmasının

---

² İsviçre Formülü: Nihai gümrük oranlarının birbirine yaklaştırılmasında tek bir matematik formül kullanılan yaklaşımdır. Söz konusu formül, belirlenmiş katsayının maximum gümrük vergisi düzeyini de belirleyeceği bir şekilde dizayn edilmiştir. Örneğin, belli bir üründe katsayı 25 ise, -ki ancak vergi oranının çok yüksek olduğu durumlarda katsayı da böyle yüksek bir oranda olabilir- başlangıç vergilerinin nihai düzeyi de 25 ile sınırlanır (IATP, 2005).

kararlaştırıldığı belirtilmiştir. Türkiye'nin, bu bölümle ilgili olarak aldığı pozisyon bağlı olmayan tarifelerin üyelere fazla esneklik tanımayarak bağlanması ve bu oranlar üzerinden indirim yapılması şeklinde olmuş, bu hususun metne eklenmesi ise "Pazar açılımı beklentilerimiz çerçevesinde olumlu bir gelişme" olarak değerlendirilmiştir (DTM[2], 2006). Görünen odur ki, Türkiye müzakerecileri, ülkeyi, sanayide yeterli gelişkinliğe erişmiş bir sanayi ülkesi gibi tanımlamakta ve bugün tekstil sektöründe yaşanan olumsuzlukların kısa süre içinde tüm sanayi sektörlerine yayılacağı riskini görmezden gelerek daha ileri ölçüde Pazar açılımını desteklemektedir.

Hizmetler

Hong Kong öncesindeki beklentilerin tersine, Hizmet ticareti (GATS) müzakereleri, Bakanlar Konferansı'nda tarım ve sanayi ürünlerinde pazara giriş gibi müzakere alanlarına kıyasla geri planda kalmıştır.

Müzakerelerde, Singapur hariç ASEAN ülkeleri, Güney Afrika Cumhuriyeti liderliğindeki Afrika Grubu, EAGÜ'ler, Venezüela, Küba ve diğer bazı Latin Amerika ülkeleri hizmetler ticaretinde ileri derecede serbesti için müzakerelerin önünü açabilecek nitelikte gördükleri ve Cenevre süreci sonucunda ortaya çıkan taslak metni olabildiğince zayıflatmak amacıyla ortak bir politika izlemişler ve metni zayıflatmak bakımından GÜ'lere karşı sınırlı ölçüde de olsa başarılı olmuşlardır. Buradan da anlaşılacağı üzere, DTÖ içersinde oluşmuş G33 ve benzeri gruplaşmaların ötesinde bu grupların ortaklaşmadığı alanlarda konu bazında ittifaklar da kurulabilmektedir.

Türkiye heyeti, metnin üye ülkelerce hizmetler ticaretinde serbestleşmeye açılacak sektörler için sayısal hedeflere yer vermemesini en önemli husus olarak nitelemekle birlikte GÜ'lerin tarımda yapabilecekleri açılımların karşılığında, GOÜ'lerden de hizmetler alanında gelecekte açılımlar talep etmeleri beklenmesi gerektiği görüşündedir (DTM, 2006[2]). Gerçekten de tarım ve diğer sektörlerde yürütülen müzakereler artık tümüyle böylesi bir mecraya dökülmüş durumdadır. Hatta yaygın kanıya göre, AB'nin tarım ihracat desteklerini sürdürmesinin esas sebebi kendi tarım üreticilerini korumaktan ziyade, bu konuyu dünyanın diğer ülkelerinden hergün yeni tavizler koparmak için kullanabileceğini keşfetmiş olmasıdır.

Bakanlar Konferansı Deklarasyonu ile şu ana kadar, sunulmamış olan GATS tekliflerinin en kısa zamanda sunulması, gözden geçirilmiş GATS tekliflerinin 31 Temmuz 2006'ya kadar verilmesi ve nihai tekliflerin 31 Ekim 2006 tarihine kadar DTÖ Sekreteriyasına iletilmesi karar altına alınmıştır. Ancak yine de, üye devletlerin,

2000 yılından beri GATS müzakereleri sırasında teklif ve taahhütlerin bildirilmesi için belirlenmiş hiçbir tarihe uymadıkları, ertelemelerin giderek daha uzun tarihlere yayıldığı hatırlanacak olursa verili bu tarihler konusunda da pek kesin konuşmamak gerekir. Tarihler uyulup uyulmayacağını belirleyecek olan ana etken diğer müzakerelerde katedilecek mesafeye bağlı görünmektedir. Ayrıca, çoklu müzakereler kapsamında talepkar ülkelerin taviz taleplerini 28 Şubat 2006'ya kadar veya bu tarihten sonra en kısa zamanda ilgili üye ülkelere sunmaları da karara bağlanmıştır. Belirlenen tüm bu takvimlere karşın GATS konusundaki bu kararların birer tavsiye niteliğinde olduğu ve GATS'ta NAMA ve Tarım anlaşmalarındaki kadar ilerleme sağlanamadığı konusunda fikir birliği oluşmuştur.

Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS)

Fikri mülkiyet hakları alanında da, öngörülen müzakere programına oranla çok sınırlı bir aşama kaydedilmiştir. Şarap ve alkollü içeceklerle sağlanan mutlak coğrafi işaret korumasının kapsamının tüm ürünlere genişletilmesi de dahil birçok alanda gelişme kaydedilememiştir.

Ticaretin Kolaylaştırılması

Ticaretin kolaylaştırılması müzakereleri Doha Kalkınma Gündeminin diğer müzakere konularına göre Türkiye'nin altyapısı ve uygulamaları açısından nispeten avantajlı olduğu savlanan bir alandır. Bu itibarla, ticaretin kolaylaştırılması konusunda bağlayıcı bir anlaşma imzalanmasının ihracatçıların ticarete karşılaştıkları tarife dışı engellerin azaltılmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. İşte bu nedenle, Türkiye müzakerecileri, ticaretin kolaylaştırılması konusundaki müzakerelere aktif katılım sağlamak ve öneriler getirmektedir. Önümüzdeki dönemde müzakerelerde çok taraflı taahhütlere ilişkin metin önerilerinin yoğunlaşacağı beklenmektedir (*DTM[2], 2006*). Türkiye'de tarife dışı olarak tanımlanabilecek pek fazla engel bulunmadığı ve bundan ötürü Türkiye'deki sektörlerin bu anlaşmadan etkilenmeyeceği ileri sürülse de negatif bir yaklaşımla³ dizayn edilmiş bu anlaşmadan etkilenmemek pek olası görünmemektedir. Örneğin ithal edilecek ürünlerin gümrük denetimlerinde TSE kriterlerine başvuruluyor olması da tarife dışı bir engeldir ve Türkiye bu engeli, -AB kriterlerine uyum adı altında- Ocak 2006 itibarıyla devre dışı bırakmıştır (Radikal, 2006). AB üyeliğinin, uluslararası kapitalizme entegrasyon sürecinde bir truva atı gibi kullanılması, bu örnekten de görüldüğü gibi Türkiye

---

³ Negatif yaklaşımla dizayn edilen anlaşmalarda bir konu seçilip hariç tutulmakta ve diğer bütün unsurlar anlaşmaya dahil edilmektedir. Bu nedenle, söz konusu anlaşmaların kapsamı ancak uygulama sırasında netleşebilmekte, örneğin, bugünden tarife dışı engel olabileceği öngörülmemen pek çok pratik ülkelerin karşısına birer engel gibi çıkarılabilmektedir.

Hükümetinin işini kolaylaştırmaktadır. İşsizliği arttıracak, işçi sınıfını daha da parçalayacak girişimlerin başına konan AB logosu sayesinde toplumsal muhalefetin önü kesilmekte, böylece kendisine sosyal ve demokratik bir blok olarak tanımlanmış olan AB'den gelen her şeyi sineye çekmeye hazır işçi ve işsiz yığınlarının gelişmelere tepkisiz kalması sağlanmaktadır.

Dış Ticaret Müsteşarlığının henüz sadece beklenti biçiminde ifade ettiği çok taraflı taahhütlere ilişkin metnin hazırlığı ise oldukça uzun bir zamandan beri OECD içerisinde sürdürülmektedir. Bu konudaki son gelişmelere bir göz atıldığında, yaklaşık 1 yıldan beri, OECD içinden ve dışından toplam 60 hükümet yetkilisinin oluşturduğu ve Yatırım Komitesi tarafından bir araya getirilen Görev Gücü Komitesi'nin, yatırımlar için politik bir çerçeve metin çıkarmak üzere çalışmakta olduğu görülmektedir. Görev Gücü Komitesinin yürüttüğü çalışma bugünlerde son aşamaya ulaşmıştır. 1-2 Mart 2006 tarihlerinde Paris'deki OECD Genel Merkezinde yapılacak toplantıda delegeler ortaya çıkan metni görüşecek ve OECD Yatırım Komitesi tarafından resmen kayda alınmadan önce Yatırımlar için Politik Çerçevenin revize edilmiş taslağına son şeklini verecektir. Eğer bütün süreç planlandığı şekilde yürüyecek olursa, ortaya çıkan yatırımlar konulu çerçeve politika metni Mayıs 2006'da OECD Bakanlar Konseyince onaylanacaktır. Söz konusu metin esas olarak ülkelerini yerli ve yabancı yatırımcılar için daha cazip hale getirme çabasında olan Hükümetler için -ki bu tip hükümetlere Türkiye'yi örnek olarak verebiliriz- olabildiğince esnek ve kapsayıcı bir biçimde dizayn edilmiş durumdadır. Bu anlamda çerçeve metnin uluslararası ölçekte kapasite inşası konusunda çalışan örgütler ve yatırım ortamını iyileştirme amacıyla faaliyet gösteren ajanslar açısından bir referans oluşturacağı belirtilmektedir.

Metinde ele alınan konular arasında

- yatırım politikaları,
  - yatırımın kolaylaştırılması,
  - ticaret politikaları,
  - rekabet politikaları,
  - vergi politikaları,
  - şirketlerde yönetim,
  - işletme yönetim sorumluluğunu geliştirici politikalar,
  - insan kaynakları politikası,
  - altyapı gelişimi,
  - mali hizmetler
  - ve kamuda yönetim
- başlıkları yer almaktadır.

Paris'teki demokratik kitle örgütleri ve TUAC (OECD Sendika Danışma Kurulu), yatırımcı hakları ve sorumlulukları arasındaki denge konusunda kaygılarını dile getirirken, OECD'nin sermaye kanadını temsil eden BIAC ise metnin geliştirilmesi sırasında ticari ve sosyal konular arasındaki ilişkiyi gün ışığına çıkaracak tartışmalardan kaçınılması gerektiğinin altını çizmektedir. Çerçeve metnin, 2002 tarihli Monterrey Konsensusuna ve özellikle de bu konsensusda tanımlanan yabancı doğrudan yatırım kavramı ile "doğrudan yatırım akışlarını hızlandıracak ulusal ve uluslararası düzeyde gerekli koşulların sağlanması" anlayışından esinlendiği belirtilmektedir. STK'lara 10 Şubat'a kadar metin hakkındaki görüşlerini komisyona iletmeleri için süre verilmiştir. Buna göre, STK'lardan çerçeve metnin yatırım konusunda bir yenilik mi; yoksa MAI'nin bir kez daha ortaya çıkarılması mı olduğuna dair görüşlerini ilgili komisyona aktarmaları istenmiştir. Süreç tamamlandıktan sonra Dünya Bankası, UNCTAD ve diğer uluslararası organizasyonlarla işbirliği halinde çalışan OECD'nin, Hükümetler ve ilgili taraflara bu metnin nasıl kullanılacağı, nasıl yorumlanacağı konularında dersler vereceği bildirilmektedir (*Stichele, 2006*).

Öte yandan, en son aşamada kendilerinden görüş istenen STK'lardan bir bölümü bir araya gelerek, örgütün kendilerini bu süreci destekleyen STK'lar gibi tanıtmaya çalıştığını fakat çerçeve metnin geliştirilme aşamasına hiçbir şekilde dahil edilmediklerini ve metnin geliştirilmesi sırasında sadece TUAC ve BIAC'ın bulunduğunu, STK'ların görüşlerinin ise neredeyse hiç kaale alınmadığını, bu nedenlerle de ortaya çıkan taslağı desteklemediklerini belirttiler. Bu STK'lar çerçeve metinde yatırımların toplumsal yararı gözetmesi, ülkelerin ekonomik ve aynı zamanda toplumsal kalkınmalarına destek olması ve insan hakları gibi ilkelerin yer almadığını, hatta her ne kadar Monterrey Deklarasyonundan ilham aldığı söylene de bu deklarasyonda yer almış olan "yatırımcıların yaptıkları yatırımlarda toplumsal, cinsel ve çevresel etkileri de göz önüne almaları ricası"na bile yer verilmediğini belirtiyor. STK'ların en temel kaygısı ise yatırımcı hakları ile yatırımcı sorumlulukları arasındaki dengesizlik. Bu bağlamda çerçeve metinde 3 temel ilke göze çarpıyor:

- (1) Yatırımların korunması ve açıklık konularına ilişkin farklı politik alanlar arasında politik tutarlılık,
- (2) Politikaların formulasyonu ve uygulanmasında şeffaflık,
- (3) Yatırım ortamına dair politikaların sürekli olarak güncellenmesi ve değerlendirilmesi.

Buna karşın, örneğin yatırımcı pratiklerinin izlenmesi, yatırımlarda insan hakları sözleşmesine uyulması, şirket hesaplarında şeffaflık, açıklık, temel çalışma standartlarının bu yatırımlarda uygulanması gibi ilkeler hiçbir şekilde çerçeve metinde

yer almıyor. Tüm bunların da ötesinde metinde hukuk mercii olarak yatırımcıdan devlete doğru işletilen uluslararası tahkim mekanizması tavsiye ediliyor (paragraf 1.5.). Ayrıca, fikri mülkiyet hakları (patent ve telif hakları) ile ilgili bölümde (paragraf 1.3.) faydaların paylaşılması ilkesi yok sayılıyor ve yoksulların en temel ilaçlara ulaşabilmesi ya da geri toplumların yeni teknolojilerle tanışabilmesi gibi yaşamsal boyutlar, yatırımlar hedefine kurban ediliyor. Yine metnin 1.5. paragrafında kamulaştırma girişimlerinin gecikmeksizin ve en uygun biçimde tazmini talep edilip; şartları belirlenirken insan hakları ve uluslararası onaylanmış toplumsal hak ve özgürlükleri ihlal eden yatırımlarla ilgili hiçbir yasaklayıcı ya da toplumu koruyucu önlem yer almıyor. İlâveten, taslağın 3.1., 3.2., 3.5. ve 4.4. paragraflarında açıkça, düşük maliyetli uluslararası arz zincirlerinin yatırımcılar için önemi vurgulanıyor ve bu arz zincirlerinde emek ve çevre standartlarının uygulanması gibi bir öneriye dâhi yer verilmiyor. Aynı şekilde taslak, üye hükümetleri, daha DTÖ’de bile karar altına alınmamış konularda yasal adımlar atmaya zorluyor ve örneğin: * DTÖ Tarım ve NAMA müzakerelerinin sonunda anlaşmaya girilmesi beklenen “gümrük vergilerinin tek oranlı hale getirilmesi”ni talep ediyor (paragraf: 3.4.); * Hizmet Ticareti Genel Anlaşması GATS’ın Mode 4 (gerçek kişilerin dolaşımı) başlıklı bölümünde liberalizasyona gidilmesi (paragraf: 3.5.); * Yabancı hizmet şirketlerinin yerli ortaklar bulmasını zorlaştırıcı ulusal düzenlemelerin kaldırılması (paragraf: 9.7.); * Ticaret ve yatırımları kısıtlayıcı düzenlemelerin en alt düzeye çekilmesi ki (paragraf: 3.7.) bu konu daha GATS Madde VI kapsamında bile üzerinde anlaşma sağlanmış bir konu değil. Rekabet politikası ile ilgili bölümde ayrımcılık yapılmaması (paragraf: 4.1.) şartı ile yabancı yatırımcıların piyasalara serbestçe giriş yapması konularına (paragraf: 4.2. ve 4.4.) çok fazla yoğunlaşıyor (Stichele, 2006). Bu gelişme, Dış Ticaret Müsteşarlığının, önümüzdeki dönemde çok taraflı müzakerelerle ilgili metnin oluşturulması yönündeki taleplerin yoğunlaşacağına dair öngörüsü ile birlikte değerlendirildiğinde, OECD’deki hazırlığın çok gecikmeden DTÖ’ne aktarılacağı ve Singapur Konuları olarak bilinen Yatırımlar, Rekabet ve Ticaretin Kolaylaştırılması maddelerinden oluşan taslak üzerindeki müzakerelerin alt yapısını oluşturacağını öngörmek yanlış olmayacaktır.

Tekrar deklarasyona dönecek olursak, metinde gelişmiş ülkeler ile isteyen GOÜ’ler tarafından EAGÜ’lere, gümrük vergisi ve kotaya tabi olmadan pazara giriş imkanı tanınacağı kaydedilmiştir. EAGÜ’lerin dünya ekonomisine entegrasyonlarını kolaylaştıracağı telkin edilen bu kararın Kalkınma Raund’u esaslarına da uyduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan aynı kararın Türkiye açısından bir ölçüde rekabet baskısı yaratabileceği değerlendirilmektedir (DTM[2], 2006). Türkiye’nin dünya ekonomisine entegrasyon sürecinde ithal girdi kullanımının ne denli arttığı düşünülecek olursa, Dış Ticaret Müsteşarlığının rekabet konusundaki kaygılarına hak vermemek mümkün değildir. Burada, DTM’nin duyduğu kaygı ile

bizim duyduğumuz kaygı arasındaki kalın çizgiyi çekmekte yarar var kuşkusuz. Gerek NAMA’da uygulama başlatıldığında gerekse tarımda kalan son destekler ve gümrükler de kaldırılırdığında rekabetin işçi sınıfı üzerindeki yıkıcı etkileri bugünkünden çok daha belirgin hissedilecektir. Oysa, DTM tarafından “Türkiye” biçiminde ifade edilen rekabet kaygıları, yıllardır bütün politikalarını dünya kapitalizme entegre olmak üzerine kurgulayan Türkiye sermayesinin rekabet kaygılarıyla özdeşir.

Bilindiği gibi Doha müzakereleri tek taahhüt (*single undertaking*) esasına göre yürütülmektedir. Bu bağlamda, farklı sektörlerde yapılan taahhütler arasında bir bağlantı aranabilecektir. Gerçekten de Hong Kong Deklarasyonunun ilgili paragrafında yapılan vurgunun pazara giriş üzerinde olması, Türkiye’nin sanayi ürünlerinde takındığı iddialı yaklaşımlara paralel taahhütlerin bu kez tarımda müzakerecilerin karşısına çıkarılması gibi bir kaygı oluşmuştur. Nitekim, bu konudaki hassasiyet Türkiye müzakerecileri tarafından Hong Kong’da da dile getirilmiştir. DTM, gelişmelerin izlenerek başta tarım ve tarım dışı ürünlerde pazara giriş müzakereleri olmak üzere paketin tüm unsurlarının birlikte değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir (*DTM[2], 2006*). Buradan anlaşılacağı üzere, tek girişim adı verilen bu yaklaşıma göre, örneğin mukayeseli üstünlüğe sahip olduğunuz bir alanda ileri düzeyde liberalleşmeniz gerekiyorsa, bu alanda atacağınız iddialı adımlar sizi dezavantajlı konumda olduğunuz bir diğer alanda çok daha zor bir duruma düşürebiliyor.

Bu arada, Hong Kong’daki sınırlı kazanımlarla yetinmeyen başta ABD olmak üzere büyük bloklar, ikili ticaret anlaşmaları üzerinden hedeflerine daha çabuk ulaşmanın hazırlıklarını yapmaya devam ediyorlar. Örneğin geçtiğimiz Temmuzda ABD Kongresi’nden geçirilen CAFTA’ya (Orta Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) atfedilen önem çok büyük. Ayrıca Tayland’la imzalanması için üzerinde 18 ay uğraşılan, artık son aşamasına gelinen ABD-G.Kore serbest ticaret anlaşmalarına da çok büyük umutlar bağlanmış durumda. Bazı ülkeler ve analistler ise, bu tarz ikili ticaret anlaşmalarının yıllardır hedeflenen, dünya çok taraflı ticaret sistemine zarar vereceğini belirtiyorlar.

Hong Kong’da Sermaye Açısından Başarı ve Başarısızlık Olarak Değerlendirilen Sonuçlar:

- Gelişmiş ülkeler 2013 yılına kadar tarım ihracat desteklerine son verecek;
- 2006 yılında pamuk üzerindeki ihracat desteklerinin tümü kaldırılacak;
- Yıllık gayrisafi yurt içi hasılası kişi başına 750\$’ın altında olan ülkelerin zengin ülkelere yapacağı ihracatın %97’si kota ve gümrük vergisinden muaf tutulacak.

İşte yapılan bu jestlere karşılık olarak gelişmiş ülkeler sanayide uygulamakta oldukları gümrük vergilerini bir süre daha koruma, pamuk dışındaki diğer tarım desteklerini sürdürme ve tarımda uyguladıkları gümrük vergilerini devam ettirme avantajlarını korumayı başardılar. Gelişmiş ülkelere tarım desteklerinden vazgeçmeleri için 8 yıl gibi uzun bir süre tanınırken; telekom, bankacılık, sigortacılık ve enerji gibi kilit sektörlerini açması istenen ülkelere müzakereler için verilen nihai süre sadece 2.5 ay oldu ve tarih 28 Şubat olarak belirlendi (Scott, 2005).

Hong Kong Toplantılarının Politik Arka Planı: Kimler, Neden ve Nasıl Anlaşmaya Vardılar?

Hong Kong'un arka planına baktığımızda DTÖ'nün, varılan anlaşmalarla, aslında, "yaşam destek ünitesine" bağlandığını görüyoruz. Gerçekte gelişmekte olan ülkelere koparılan onca taviz karşılığında verilenler neredeyse "hiçbir şeye" eşit. Bu tavizlerin başında, genelde şimdiye kadar gelişmiş ülkelere oranla sanayi ürünlerini daha yüksek gümrüklerle korumaya çalışan gelişmekte olan ülkelerin bu ürünlere uygulamakta oldukları gümrük vergilerini "İsviçre Formülü" ne bağlı olarak radikal oranlarda indirmeye zorlanacakları NAMA anlaşması geliyor. İkinci olarak, hizmet müzakerelerine getirilen ve anlaşmanın "esnek" yapısını erezyona uğratan "ekseriyet" hükmü dikkat çekiyor. Bu hükmün yardımıyla gelişmekte olan ülkeler en stratejik hizmet alanlarını GATS'a dahil etmek zorunda kalacaklar. Bu son derece önemli iki taviz karşılığında gelişmekte olan ülkelerin ne elde ettiğine baktığımızda ise, tarım desteklemelerinin kaldırılması konusunda gelişmişlere bir kez daha ve oldukça uzun sürelerle tanınan "ileri tarihe atma" avantajını görüyoruz. Hatta, varılan anlaşma uyarınca örneğin AB, resmi olarak tanımlanmış ihracat destekleri dışında kalan ve yaklaşık olarak 55 milyar Euro'ya ulaşan diğer ürünler bazındaki ihracat desteklemelerini 2013'ten sonra da sürdürmeye devam edebilecek. Aslında pek çok gelişmekte olan ülke delegesi Hong Kong'a muhalefet etme amacıyla geldiği halde finalde ortaya böyle bir anlaşma çıkacağı işin daha başında belliydi. Gerçekten de sona gelindiğinde bu muhalif devletlerin çoğunun, sürecin sonunda DTÖ'nün başarısızlığından sorumlu tutulma kaygılarıyla hareket ettiklerine tanık olundu. Hatta Küba ve Venezuela bile 18 Aralık akşamı, hizmetlerle ilgili müzakerelerin kapanış metnine yalnızca rezerv koymakla yetindiklerini itiraf ettiler. Gelişmekte olan ülkeler ittifakının çökmesinin nedeni pek de liderlikten yoksun olmalarıyla açıklanamaz, ama liderliğin onları ters yöne çektiği gerçeğinin de kabul edilmesi gerekir. Hong Kong tartışmalarının odak noktası, gelişmekte olan ülkelerin yani G20 grubunun liderleri konumunda olan Brezilya ve Hindistan'ın pozisyonlarıydı. Daha Hong Kong'a gelinmeden önce Brezilya ve Hindistan anlaşmaya varma konusunda ikna edildiler. Brezilya açısından dip nokta AB'nin tarım ihracat desteklerini kaldırmak için bir tarih belirlemesi olacaktı. Bu husus gerek Brezilya delegeleri fakat gerekse pek

çok diğer gelişmekte olan ÷lke delegesi tarafından daha müzakereler esnasında AB'nin kabul edeceğine inanılan bir husustu. Fakat hiç de öyle olmadı ve AB, en son dakikaya kadar bu konuda ayak diretti. Dahası, Brezilya, Hong Kong'a, NAMA'da İsviçre Formülünü kabul etmeye istekli bir şekilde geldi. Hindistan ise hizmet müzakerelerinde ekseriyetli yaklaşımı destekleyecek, tarım konusunda da Brezilya ne derse onu yapacaktı. Herkesin aklındaki yegane soru, Hindistan'ın, gelişmekte olan ÷lkelerdeki hizmet çalışanlarına AB ve ABD'nin kapılarını aralayabilecek GATS-Mode 4 konusunda gelişmiş ÷lkelere baskı uygulayıp, uygulamayacağı idi. Tahmin edileceği gibi Hindistan bu konuda Washington'a baskı yapmamaya karar verdi. Sonuca bakıldığında her ne kadar varılan anlaşmanın bütünü gelişmekte olan dünya açısından bir kayıp olsa da, Brezilya ve Hindistan'ın kayıplarının, ortalamanın altında olduğunun altını çizmek zorundayız. Zira, gümrük vergilerinin radikal oranlarda azaltılmasına yol açacak tarım ve NAMA müzakereleri, sonuç açısından bu iki ÷lkenin canını diğer GOÜ'ler kadar yakmayacak. Çünkü her iki ÷lkenin de buldukları kategoride yüzde bazında yapılacak gümrük indirimlerden pek fazla etkilenecekleri söylenemez. Ancak yine de, bu iki ÷lkenin kazancının Hong Kong'da varılan anlaşmayla hiçbir ilgisi olmadığını, çünkü asıl kazançlarının DTÖ'deki bundan sonraki rollerinin diğer gelişmiş ÷lkelerle aynı olacağını güvencesinin verilmiş olması olduğunun altını çizmemiz gerekiyor. 2003 yılında Cancun'daki Bakanlar konferansında AB ve ABD örgütün eski güç dengesini değiştirmek zorunda olduğ u ve elitler grubuna mutlaka yeni oyuncuların dahil edilmesi gerektiği konularında uyarılmışlardı. Bu teze göre, Örgütün ayakları üzerinde durabilmesi, güç çemberinin genişletilmesine bağlıydı. AB ve ABD'nin "Beş İlgili Taraf" (FİPs) içerisinde Avustralya'nın yanı sıra Brezilya ve Hindistan'ı davet etmesi, FİPs'in öncülüğünde Temmuz 2004'te çerçeve anlaşma çıkmasıyla noktalanan tarım müzakerelerine çözüm getirme girişimi de bu yönde atılmış önmeli adımlardı. Hong Kong sürecinden hemen önce "Yeni Dörtlü" adı altında alelacele oluşturulan yeni informal grubun gelişmiş ve gelişmekte olan dünya tarafından da onaylanması Brezilya ve Hindistan'ın yeni süreçteki rollerinin ne olacağına ışık tutar nitelikteydi. Hong Kong'ta temel amaç DTÖ'yü kurtarmaktı ve bu iki ÷lkenin görevi ise AB ve ABD'nin tarım ihracat desteklemelerinde büyük indirimler yapmak istememesi halinde gelişmekte olan ÷lkeleri kendi aleyhlerine bir dengeye ikna etmekt i. Toplantının son günü geldiğinde ise, Brezilya ve Hindistan bu kez, ortaya çıkan anlaşmanın gelişmekte olan ÷lkelerin ne kadar lehine olduğ u üzerine propaganda yapmakla görevlendirilmişlerdi. Brezilya dış işleri bakanı, gelebilecek ters soruların önünü kesebilmek için basın konferansını adeta yarıda bitirdi ve ardından da Hintli bakanla derhal salonu terk etti. Oysa, gerek Brezilya gerekse Hindistan hükümetleri, yürüttükleri anti-neo liberal propoganda sonucunda iktidara gelmişlerdi. Ama iktidarı aldıktan sonra neo-liberal programların en etkin savunucuları oldular, IMF programlarını desteklemekten ve ulusötesi şirketlerin lobi gruplarına tavizler vermekten

geri durmadılar. Bu bağlamda, her iki hükümetin kendi ülkelerindeki sicilleri ile Hong Kong'ta sergiledikleri performans arasında doğrusal ve hatta tutarlı bir ilişki olduğunu öngörmek hiç de yanlış olmayacak gibi görünüyor (*Bello, 2005*).

DTÖ'de Son Gelişmeler ve Yeni Atamalar

Şubat ayının ilk haftasında DTÖ Genel Konseyince aşağıdaki konsey ve müzakerelere başkanlık yapacak isimlerin atamaları yapıldı. Buna göre atamaları yapılan büyük elçilerin ülkeleri ve pozisyonları şöyle: DTÖ Genel Konsey Başkanlığı: Norveç; NAMA müzakereleri başkanlığı: Kanada; CTD-Ticaret ve Kalkınma Komitesi Özel Grubu Başkanlığı: Singapur. Bu arada, ABD, Avrupa Komisyonu, Brezilya, Hindistan, Avustralya ve Japonya'nın, Tarım müzakereleri komitesi başkanlığı tarafından üyelerin dikkatine sunulan ve tarım müzakerelerinde hâlâ çözüm bekleyen soruları görüşmek üzere 13-17 Şubat arasında Cenevre'de yapılacak Tarım Haftası toplantıları vesilesiyle bir araya geleceği belirtiliyor. Ayrıca, 10-11 Mart tarihlerinde de Londra'da, ABD'nin önderliğinde bir "mini Bakanlar Konferansı" düzenlenecek. Bu toplantının, 30 Nisan'da yapılacak diğer toplantının gündemi, kapsamı v.b. ne dair bazı ipuçları verebileceği umuluyor. Burada altını çizmemiz gereken bir diğer önemli husus ise, yaşam destek ünitesine bağlanmış DTÖ'nün genel konsey toplantılarının giderek tüzük dışı, informel bir şekilde yapılmaya başlanması. İlk kez Temmuz 2004 toplantısında böylesi bir yöntem denenmiş, başarılı da olmuştu. Taktik şöyle işliyor, toplantı öncesinde yapılacak olan toplantının gündemi, içeriği hatta hangi konseyin toplantısı olduğu dahi duyurulmuyor. Sekreteryaya bile, toplantının katılımcıları, düzeyi v.b. konularda bilgi vermekten kaçınıyor. Daha sonra büyükelçiler bir araya geldiğinde olayların akışına, oluşan dengelerin durumuna göre toplantıya bir isim veriliyor ve buna göre, gerekirse kararlara bağlayıcılık kazandırılıyor. İşte 10-11 Mart ve 30 Nisan toplantıları için de böyle bir beklenti hakim. Ve yine bu nedenle bu iki toplantı hakkında bugünden bilinen neredeyse hiçbir şey yok. Öte yandan, DTÖ üyelerinin en geç 30 Nisan tarihine kadar belli değişiklikler üzerinde mutabakata varması gerekiyor. Aslında bu tarihe kadar en azından deklare edilmiş herhangi bir Genel Konsey ya da Ticaret Müzakereleri Konsey toplantısı olmayacağı için söz konusu "değişiklikler" in bu denli aceleye getirilmesinin nedeni kafaları karıştırıyor. Oysa değişiklik ile kast edilen özellikle tarımda ve NAMA müzakerelerinde DTÖ üyelerinden daha kapsamlı taahhütler almak. Bu "değişiklikler" şu alan ve konuları kapsıyor: a) NAMA'nın piyasalara giriş formülü üzerinde mutabakatın sağlanması, esnekliklerin belirlenmesi; b) iç desteklemelerin kısıtlanması konusunda anlaşmaya varılması; c) krediler, gıda yardımları, iktisadi kamu teşebbüsleri ile ilgili disiplinlerin belirlenmesi. Bu 3 maddeye "çekirdek değişiklikler" adı veriliyor fakat yeni üyeler, tercihli ticaret hükümleri, özel ve farklı muamele gibi değişiklikler esas olarak görülüyor ve ileri tarihlere, örneğin Temmuz ayına bırakılıyor (*Smaller, 2006*).

Hatırlanacağı gibi, Aralık ayında Hong Kong’da yapılan DTÖ 6. Bakanlar Konferansında GATS için ekseriyetli bir yaklaşımın benimsenmesi ve taahhütlerle taleplerin kolektif bir biçimde belirlenmesi üzerinde anlaşma sağlanmıştı. Bu çerçevede, Ocak ayı ortalarında Brüksel’de bir hazırlık toplantısı yapıldı ve her bir GATS sektörünün sonuna “... Dostları” kelimesi eklenerek bir çeşit, yeni ülke gruplamasının da ilk adımı atılmış oldu. Örneğin “Finansal Hizmetlerin Dostları” dendiğinde, bu sektörde liberalizasyonu destekleyen ülkeler, “Telekom Hizmetleri Dostları” dendiğinde ise telekom sektöründe liberalizasyonun öncüsü olmaya hazır ülkeler anlaşılması gerekiyor. İşte bu “dostlar”dan her biri, GATS müzakerelerinde çok önemli bir role sahip olacak ve örneğin grup önerilerini masaya getirecek. Dostlar gruplarının başkanlarının toplu talepler için gerekli hazırlıkları organize etmesi gerekiyor. Bu gruplardan bazıları, örneğin “telekom dostları” Hong Kong toplantıları biter bitmez faaliyetlerini başlatmış durumdadır. Kolektif yaklaşımın gruplar tarafından nasıl anlaşıldığı ise ayrı bir mesele. Kafalarda bir dizi çözülmemiş soru olduğu görülüyor. Örneğin, toplu taleplerin içeriği nasıl belirlenecek; imzaya açılmadan önce mi bu talepler üzerinde anlaşmaya varılacak? Bu soru elbette bir bölümüyle de stratejiye bağlı olacak; örneğin mümkün olduğu kadar hırslı talepler mi gönderilmeli yoksa belli bir “dostlar” grubunun tüm üyelerinin onayını almamış talepler de gönderilmeli mi? Taleplerin altında olabildiğince çok sayıda ülkenin imzası aranmalı mı? -böyle bir durum diğer ülkeler üzerindeki baskıyı arttırmaya da yardım edecektir. Aslında pek çok durumda böyle bir baskıya ihtiyaç duyulmayabilir. Mesela, “Deniz Taşımacılığı Hizmetlerinin Dostları” grubunun başkanlığını Japonya üstlenmiştir ve grup 14 üyeden oluşmaktadır. Ama daha şimdiden, grubun hazırladığı ortak bildiriye tam 37 üye devlet imza koymuştur. Daha fazla sayıda devleti kendi teklifinize katılmaya razı etmenin bir yolu kapsamlı bir talepler listesi oluşturmaktır. Ama böyle bir girişimin bir de bedeli vardır ki o da tekliflerinizden önemli bir bölümünde taahhütte bulunmayı peşinen kabul etmiş olmanızdır. Bir diğer önemli konu olarak, kolektifleştirilmiş talepler olabildiğince çok sayıda ülkeye mi gönderilmeli, yoksa sadece belirlenen, kritik öneme haiz belli sayıda ülkeye mi iletilmelidir? Bu kritik öneme sahip ülkeler hangi kriterlere göre belirlenecek? Ya da “Dostlar” grupları farklı kolektif talepleri farklı ülke gruplarına mı iletcek? Bu arada bazı ülkeler var ki daha şimdiden yoğun talepte buldukları ülkeleri listelediler. Örneğin AB, Çevresel Hizmetler Dostları grubunun başkanlığını üstlenmiş durumda ve toplu taleplerini sadece 28 ülkeye göndereceği bildiriliyor. İkili ilişkilerinde çevre hizmetleri alanında tam 63 ülkeye taleplerini iletmediği bilinen AB’nin kolektif talepleri sadece 28 ülkeye iletceğini bildirmesi son derece şaşırtıcı bulundu. Buradan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkün, AB’nin taleplerini iletmediği ülkeler, çevresel hizmetlerini liberalize etme konusunda AB kadar istekli olmadıkları için “dostlar” grubunda yer almıyorlar. Telekom hizmetleri dostları grubunun eş başkanları Kanada ve Singapur ise hedeflenecek ülkeleri belirlemek için daha objektif kriterler aramaya başladılar.

Örneğin Kanada, DTÖ üyelerini telekom sektörü açısından 4 gruba ayırmayı öneriyor: Telekom geliri 5 milyar \$'ın üzerinde olan 17 ülke (burada AB tek bir ülke gibi alındığı için ülke sayısı olduğundan azmış gibi görünüyor, aslında bunun 41 olarak okunması daha doğru); Telekom geliri 1 ila 5 milyar \$ civarında olan 20 kadar üye devlet; en az gelişmiş ülkeler (EAGÜ) dışında kalan bütün üye devletler ve EAGÜ'ler. Böylece DTÖ üyeleri kendi aralarında bir kez daha ve yeni bir kategorizasyona tâbi tutuluyor ve aslan payı gelişmiş ülkeler tarafından yeniden bölüşülüyor. Kanada'nın önerdiği bir diğer koşul da grup üyesi devletlerin belli sayıda hedeflerin belli bir yüzdesi için taahhütte bulunmaları gereği. Üzerinde hâlâ tartışma süren diğer önemli konular arasında kolektif talepler gerekli yerlere iletdikten sonra ne olacağı? Ekseriyetli yaklaşımın nasıl işletileceği? Sektörel müzakerelerin nasıl düzenleneceği? Sektörler arası pazarlıkların nasıl yapılacağı? bulunuyor(*AntiMAI, 2006*).

Irak'ta İkili Süreç: Bir Yanda Savaş ve İç Savaş, Diğer Yanda Piyasalaşma

Irak, bugünlerde DTÖ'ne tam üyelik öncesi sürecin 3. aşamasına gelmiş durumda ve büyük bir ihtimalle, bu süreci, pek çok Irak'lı ne olduğunu bile tam olarak anlayamadan bitirmiş olacak. 11 Şubat 2004 tarihinde, yani Irak'ın ABD tarafından işgalinden hemen hemen 10-11 ay sonra, Irak DTÖ'ne ilk kez gözlemci statüsüyle kabul edildi. Başka bir deyişle, ABD'nin, işgal ettiği Irak topraklarında egemenliği sözde Irak yönetimine devretmesinden daha 4 ay öncesinde ülke bir şekilde DTÖ'ye çoktan alınmış durumdaydı. O dönemde bu konuda yapılan yayınlardan birinde böyle bir girişim için en azından ülkede politik istikrar sağlanıncaya kadar beklenebileceğinin altı çizilmişti. Ülkede yaşanan onca istikrarsızlığa rağmen Irak'ın üyelik başvurusu hem de daha ilk seferinde DTÖ Genel Konseyinde üstelik oybirliği ile kabul edilmişti. Aynı toplantıda, üç yıldır bekletilmekte olan İran'ın üyelik başvurusu ve gözlemci statüsü alma talebi de görüşülmüş ama ABD'nin onbeşinci girişimi sonrasında bir kez daha reddedilmişti. Görünüşe bakılacak olursa ABD, Irak'ı ülke DTÖ üyelik koşullarına tam olarak uygun olmasa bile DTÖ'ne aldırma'yı başaracak. Oysa, DTÖ tüzüğüne göz attığımızda üyelikle ilgili şöyle bir hüküm görüyoruz : "Herhangi bir devlet ya da gümrüğü olan ülke ancak kendi ticaret politikalarını yürütmede tam özerkliğe ve yetkiye sahipse, bu ülke yönetimi ile DTÖ üyeleri arasında varılan mutabakat sonucunda DTÖ'ye giriş yapabilir." (DTÖ Tüzüğü'nün XII. Maddesi). Halbuki, Irak'ın üyeliğin ilk adımı olan gözlemci statüsünü aldığı sırada iktidarda Paul Bremer Geçici Hükümeti bulunmaktaydı, yani ülke kendi ticaret politikalarını özerk bir şekilde yürütme yetkisine sahip değildi. Hemen sonra, 30 Eylül 2004'te bu kez Irak Hükümeti DTÖ Genel Başkanlığına üyelik başvurusunda bulundu. 2004 yılı bitmeden DTÖ Genel Konseyi Irak'ın üyelik başvurusunu el çabukluğuyla ve

özel bir çalışma grubu kurmak suretiyle incelemeye aldı. Bu arada Irak da kendi dış ticaret rejimi muhtirasını dizayn etmenin ve DTÖ üyelik sürecini takip edecek bir ulusal konseyi oluşturmanın hazırlıklarını başlattı. Böylece üyelik sürecinin ikinci aşaması artık çantada keklik haline gelirken, üçüncü aşama da yoluna girmiş oldu. ABD, elindeki tüm olanakları Irak'ın üyelik sürecini hızlandırmak için seferber etmiş görünüyor. Hatta, halihazırda Irak'lı bürokrat ve uzmanlardan oluşan bir heyet, ülkeyi müzakerelere hazırlama konusunda eğitmek üzere ABD'ye davet edilmiş durumda. Pasifik adalarının DTÖ'ye alınışı ile ilgili kapsamlı bir kitap yazan Jane Kelsey, DTÖ üyelik sürecinde gücün dışında hiçbir kuralın bulunmadığını ya da var olan kuralların işletilmediğini belirtiyor. Kelsey, tüm bu sürecin büyük bir gizlilik içinde yürütüldüğünün, DTÖ çalışma grubunun sürece dair hiçbir bilgiyi kamu oyuna açıklamadığının hatta parlamenterler ve ülke halkı neler olduğunu anlayamadan üyelik sürecinin tamamlandığının altını çiziyor. Üyelikten hemen önceki süreçte, aday ülkeden gelişmiş devletlere pek çok taviz vermesi ve iç hukukunu yeni anlaşmalara uygun bir şekilde değiştirmesi isteniyor. Üyelik öncesi sürecin sonunda üyeliğin gerçekleşebilmesi aday ile DTÖ arasında mutabık kalınmış kurallara bağlanmış durumda. Bu da şu anlama geliyor: DTÖ, aday devletten, mevcut DTÖ anlaşmalarının çok ötesine geçen, hiçbir anlaşmada yer almayan taleplerde bulunabiliyor. Tekrar Irak'ın sürecine geri dönecek olursak, şurası kesin ki müzakereleri yürütecek olan ABD, Irak'ın tam üye olmasından elde edebileceği çıkarları göz önüne alarak üyelik öncesinde Irak'tan bu doğrultuda tavizler istemektedir. Örneğin halihazırda, Irak'ın devlet kontrollü ekonomik sistemden, merkezine uluslararası ticareti koyacağı bir piyasa ekonomisine geçmesi için gerekli hukuki düzenlemeler yapılmaktadır (*Malig, 2006*).

Sonuç Yerine: Uluslararası Ticaret Sisteminde Bloklar ve Sektörler Bazında Pozisyon Farklılaşmaları

Tarım: Çatışma öncelikli olarak AB ve ABD arasında yaşanıyor: AB, Amerika'dan iç desteklerini azaltmasını isterken ABD de, AB'nin gümrük vergilerinde radikal indirimler yapmasını talep ediyor. Gelişmekte olan ülkelerin üzerinde ortaklaştığı, ağır bir süreç olan gümrük işlemlerinde gelişmiş ülkeler tarafından uygulanan bürokrasinin azaltılması ve bazı ürünlerinin gümrük vergi indirimlerinden muaf tutulması talepleri ise DTÖ'nün Hong Kong toplantıları gündeminde hiç yer almadı. Çatışmanın diğer önemli unsurlarının başında tarım üreticisi konumundaki GOÜ'ler bulunuyor ve bu grup ülkeler kendi egemen sınıflarının çıkarları yönünde çok hızlı bir biçimde pozisyon değiştirebiliyor. Bu süreç, tarımdaki kapitalistleşme sürecine yeni bir ivme kazandırabilecek, kırsal kesimden olan göçü daha da hızlandıracaktır.

Hizmetler: Sanayileşmiş ülkeler İsviçre'nin öncülüğünde, gelişmiş ülkelerden hizmet piyasalarını peşin olarak ve önceden belirleyecekleri sayıda (sektör sayısı olarak) açmalarını istiyor. İsviçre bunun nasıl yapılacağı konusunda özel bir formülasyon geliştirmiş durumda. Böylece, GATS'ın ilk turunda (1994) hangi ülkenin hizmet piyasalarını hangi düzeyde liberalize edeceğinin söz konusu ülkenin kalkınma düzeyine bağlı olacağı konusunda tanınan esneklik de geçerliliğini kaybetmiş oluyor. Yeni süreçte GATS anlaşmasına ekseriyetli bir yaklaşımın hakim olacağı belirtiliyor. Hizmetlerdeki liberalizasyonla birlikte hizmet emekçilerinin proleterleşme süreci de hız kazanmış durumdadır. Gerçekten de yalnız ülkemizde değil gelişmiş batıda da kamu'da çalışanların artık çok önemli bir kısmı tıpkı sanayi işçileri gibi güvencesiz, geçici, part-time statüyle istihdam edilmektedir.

Sanayi Ürünleri: Gelişmekte olan ülkeleri, sanayi ürünlerine uygulamakta oldukları gümrük vergilerini en ileri düzeyde düşürmeye ikna etme amacıyla bir dizi formül geliştirilmiş bulunuyor. Bu konudaki itirazlar, sanayisi zayıf olan ülkelerin artan rekabetle başa çıkamayacağı ve sanayideki muhtemel gerilemenin yanı sıra gümrük vergilerinin azaltılması dolayısıyla da ciddi gelir kaybına uğrayacakları şeklinde endişelerde yoğunlaşıyor fakat bu itirazlara hiçbir şekilde itibar edilmiyor (Berne Declaration, 2005). Gümrük vergilerini sıfırlamayı amaçlayan bu girişimin sonunda gerek GOÜ'ler fakat gerekse de GÜ'lerde ücretli emeğin çalışma ve yaşam standartlarının gerileyeceğini öngörmek yanlış olmayacak gibi görünmektedir. Zira, ithalatın ucuzlamasıyla birlikte yerli üreticiler maliyet düşürme yarışına girecek, özellikle GOÜ yerelindeki yatırım koşulları yabancı yatırımcı açısından daha cazip hale geleceği için GÜ'lerden GOÜ'lere doğru yeni bir sermaye akışı gündeme gelebilecektir.

ABD

Gelinen süreçte ABD, ikili ve bölgesel anlaşmalara büyük bir hız kazandırmış durumda. Bölgesel girişimleri arasında AFTA-Andean Serbest Ticaret Anlaşmasının kapsadığı ülkeler içinde Kolombiya, Equador ve Peru ile ABD bulunuyor (Global Trade Watch, 2006). ABD'nin diğer önemli girişimleri arasında iki yıl içinde sonlandırılması planlanan milyarlarca dolar değerindeki ABD-G.Kore Serbest Ticaret Anlaşması var. Bush yönetimi diğerlerinin yanı sıra bu anlaşmayı da ABD seçimleri öncesinde bitirmeyi hedefliyor. Zira, Bush'a tanınmış olan Fast-Track yetkisi, yani dış ticaret anlaşmalarında kongreden onay almaksızın karar verebilme yetkisi seçim dönemi ile birlikte sona eriyor. ABD'nin Kore ile yapacağı bir serbest ticaret anlaşmasına bu denli önem vermesinin bir diğer nedeni ise ABD dış ticaretinde çok önemli bir paya sahip olan Çin ve Japonya'nın gücünü biraz olsun zayıflatmak, ABD'ye yapılan ithalatı daha fazla sayıda ülkeye bölerek kendi lehine güç dengeleri

oluşturmak biçiminde yorumlanıyor. Benzeri G.Kore için de geçerli kuşkusuz. G.Kore Dış İşleri Bakanlığı yetkilisi Hong Hi-Min, şimdiye kadar Japonya'dan ithal edilen pahalı hammaddelerin çoğunun ABD'den çok daha ucuza sağlanabileceğini belirtiyor (*Gurn, 2006*). Böylece ABD'nin rakiplerinden Japonya'nın kaybı iki katına çıkıyor: hem ABD'deki pazar payı daralmış oluyor hem de Kore pazarını kaybediyor.

Japonya

Japonya da tıpkı ABD gibi ikili ve bölgesel ticaret anlaşmalarına ağırlık vermiş ve 2006 yılı başı itibarıyla 15 ülke ile serbest ticaret anlaşması yapabilecek konuma gelmiş bulunuyor. 2010 yılına kadar bağitlanacağı belirtilen bu anlaşmaların ülkeleri arasında Çin ve Hindistan gibi devler de yer alıyor. Bir süre önce Singapur ve Meksika ile serbest ticaret anlaşması imzalayan Japonya'nın 2006 yılında da Malezya, Filipinler ve Tayland ile anlaşmaya varacağı tahmin ediliyor (*Gurn, 2006*).

AB

AB Ticaret Komisyoneri Mandelson'un da ikili anlaşmalara yeşil ışık yakmasıyla birlikte dünya çok taraflı ticaret sisteminin geleceğinin tehlikeye girdiği yorumları yapılmaya başlandı. Kaynaklar, Doha Raundunda hedeflediklerine ulaşamayan AB'nin giderek artan oranda ikili anlaşmalara meyl etmeye başladığının altını çiziyor. Bir yandan Hindistan ile ikili ticari ilişkiler geliştirmeye çalışan AB, bunu yapmak suretiyle ABD'nin Kasım ayında duyurduğu "ABD-Hindistan Ticaret Politikaları Forumu" isimli girişime de meydan okuyor. AB'nin yüzünü ikili anlaşmalara dönmesinin de bir çeşit taktik olduğu, böyle yaparak DTÖ düzeyinde daha iyi taahhütler almayı hesapladığı belirtiliyor (*Gurn, 2006*). Bu arada, AB bir yandan aday ve partner konumdaki ülkeleri kendi kapitalist sistemine entegre olmaya zorlarken bir yandan kendi sistemini küresel kapitalizm ile uyumlu hale getirmeye çalışıyor. Diğer pek çok örneğin yanında Parlamentodan yeni geçen meşhur Bolkenstein Direktifi bu eğilimin en çarpıcı örneklerinden bir tanesi. GATS'ın AB'deki yansıması ya da uyum yasası olarak yorumlanabilecek bu direktif ile, AB hizmet piyasaları en azından belli bir düzeyde serbestleştirilmiş oluyor. Ancak, GATS'ın içeriği ve kapsamı göz önüne alındığında mevcut Bolkenstein direktifi olsa olsa buz dağının görünen kısmı olarak yorumlanabilir. AB, çalışma ilişkileri ve yasalarını da hızlı bir biçimde gözden geçiriyor ve her birini liberal kapitalizmle uyumlu hale getirmeye çalışıyor. Yer yetersizliği yüzünden diğer örneklere değinilemeyecek olsa bile, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin son dönemde aldığı, işçilerin örgütlenmeme hakkını savunan bir karar gerçekten izlenmeye değer (*Kubosova, 2006*). Tek tek AB ülkelerinde de işçi, sosyal ve emeklilik haklarını geriletme yönünde oldukça

yoğun ve ciddi girişimlerin gündemi işgal ettiği görülüyor. Bu gelişmeler, uluslararası ticaret sisteminin daha doğru bir şekilde analiz edilmesini de kolaylaştırıyor. Örneğin, bu süreci sınıfsal bir analize tâbi tutmak yerine “zengin ve yoksul ülkeler” ikileminde ele alan görüşleri savunmak özellikle dünyanın hem kuzey hem de güney yarımküresinde yoksullaşma, işçileşmenin giderek hız kazanması karşısında iyice zorlaşıyor, neredeyse imkansız hale geliyor.

Gerek Hong Kong, gerekse ondan önceki uluslararası ticaret süreci, sermaye birikiminin bütünsel işleyişi içinde, iddia edildiği gibi baskı altında oldukları için değil, birikim süreci onlar üzerinden gerçekleştirildiği için sermayenin uluslararasılaşma sürecinin baş aktörleri olan devletler eliyle gerçekleştirilmektedir. Türkiye’ın deyimiyle devlet, sınıfların çatışmasının tanımladığı bir alandır ve bu sürecin maliyetini toplumsallaştıran, kârını özelleştiren bir işleve sahiptir (*Türkiye, 2006*).

KAYNAKÇA:

- Anti-MAI, 2005, DTÖ 6. Bakanlar Konferansı Bilgi Notu, 7 Aralık, 2005
- AntiMAI, 2006, GATS Müzakereleri Ekseriyetli Yaklaşım Bilgi Notu <http://www.antimai.org/bn/gatsekseriyet.htm>
- Bello, 2005, The Real Meaning of Hong Kong:Brazil and India Join the Big Boys' Club, By Walden Bello, İçinde: Anti-MAI DTÖ 6. Bakanlar Konferansı (Hong Kong) Bilgi Notu – 2, 15 Ocak 2006
- Berne Declaration, 2005 Switzerland Pres Release: The U.S convenes WTO meeting in Zurich 10 Oct.
- DTM, 2006[1], DTÖ VI. Bakanlar Konferansı, Hong Kong, Gelişmeler <http://www.dtm.gov.tr/anl/DTO/CANCUNGELISME.htm>
- DTM, 2006[2], DTÖ VI. Bakanlar Konferansı, Hong Kong, Gelişmeler <http://www.dtm.gov.tr/anl/DTO/CANCUNTURKIYEDEGER.htm>
- Global Trade Watch, 2006, Final AFTA Negotiations: Call Now!Global Trade Watch 25th Jan. 2006).
- IATP, 2005, Agreement on Agriculture Glosarry, IATP, 2005 <http://www.iatp.org/iatp/publications.cfm?accountID=451&refID=37606>
- Kubosova, 2006 Strasbourg court fires on Danish trade union rules/12.01.2006/ By Lucia Kubosova, EUOBSERVER / BRUSSELS, İçinde: Anti-MAI, Bülten 88, : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Bir İşe Girebilmek İçin Sendika Üyesi Olmayı Şart Koşan Danimarka Hukukunu Mercak Altına Aldı
- Malig, 2006, Accession through the backdoor: how the US is pushing Iraq into the WTO, By Mary Lou Malig, Focus on the Global South 28 Ocak 2006
- Radikal, 2006, İthal Mallar Gümrükten Denetimsiz Geçecek: Türkiye Kapıları Kontrolsüz Açtı, Radikal Gazetesi, 27 Şubat 2006
- Raja, 2005, SUNS Bulletin, by Kanaga Raja 21 Oct. 2005

- Scott, 2005, Accord on farm exports moves trade talks forward, but not far, By Alwyn Scott, The Seattle Times, The Associated Press December 19, 2005, İçinde: Anti-MAI DTÖ 6. Bakanlar Konferansı (Hong Kong) Bilgi Notu – 2, 15 Ocak 2006
- Smaller, 2006, By Carin Smaller, IATP 10th Feb. 2006, İçinde: Anti-MAI Bülten 89: DTÖ'de Son Gelişmeler ve Yeni Atamalar
- Stichele, V.M, 2006, By, Myriam Vander Stichele SOMO, Netherlands, 8th Feb. 2006, İçinde: MAI Anlaşması Yeniden Gündemde, Anti-MAI, 15 Şubat, 2006
- Stichele, V.M, 2006, Letter to OECD on Draft Policy Framework for Investment, By, Myriam Vander Stichele SOMO, Netherlands, 7th Feb. 2006, İçinde: MAI Anlaşması Yeniden Gündemde, Anti-MAI, 15 Şubat, 2006
- TWN, 2005, Info Service on WTO and Trade Issues (Oct.05/14), Third World Network 19 October 2005.
- Türkay, 2006, Avrupa Birliği'ni doğru tanımlamak gerekiyor. Ropörtaj: Mehmet Türkay, Fuat Ercan, Özgür Müftüoğlu, İhsan Çaralan 16-19 Şubat 2006, Evrensel Gazetesi Türkiye nereye? Devletler uluslararası platformda eşit mi?
- Ziraat Odlr.Birl.,2005, DTÖ Hong Kong Bakanlar Konferansı 18 Aralık Delarasyonu Türk Tarımını Nasıl Etkiler? Türkiye Ziraat Odaları Birliği Basın Toplantısı, 21 Aralık 2005